

Bartłomiej Bernacki
(Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie)

Prasa sowiecka na Zachodniej Ukrainie w latach 1939-1941

W wyniku agresji Armii Czerwonej na ziemię wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej 17 września 1939 roku, ponad połowa terytorium państwa polskiego znalazła się pod okupacją sowiecką, trwającą do ataku III Rzeszy na dotychczasowego sojusznika w czerwcu 1941 roku. W historiografii radzieckiej zajęte obszary określano mianem Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi. Składały się na nie tereny, które po traktacie ryskim w 1921 roku – wg radzieckich przywódców i propagandyistów – zostały „oderwane” od Białoruskiej i Ukraińskiej SRR i przyłączone do państwa polskiego. W latach 1939-1941 tzw. Zachodnią Ukrainę tworzyły przedwojenne województwa: tarnopolskie, stanisławowskie, wołyńskie oraz część województwa lwowskiego¹. Po administracyjnej unifikacji z Ukraińską SRR Zachodnią Ukrainę (nazywaną także w późniejszym okresie okupacji zachodnimi obwodami USRR) tworzyło 6 obwodów: wołyński, drohobycki, lwowski, rówieński, stanisławowski i tarnopolski².

Równoległe z agresją militarną społeczeństwo zamieszkujące kresy wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej, zostało poddane procesowi intensywnej sowietyzacji. Jednym z podstawowych narzędzi, służących do jej realizacji, była wydawana niemal od pierwszych dni okupacji prasa sowiecka³. W krótkim czasie okupant zastą-

¹ A. Sudoł, *Początki sowietyzacji Kresów Wschodnich. Jesień 1939*, Bydgoszcz-Toruń 1997, s. 26. W Ogólnym Raporcie Polityczno-Gospodarczym z dnia 10 stycznia 1940 r. gen. Tokarzewski do terytorium tzw. Zachodniej Ukrainy zaliczył ogólnikowo Małopolskę Wschodnią i Wołyń. Zob. *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*, t. 1, *wrzesień 1939 – czerwiec 1941*, Ossolineum 1990, s. 65. Do 1939 r. pojęciem Zachodniej Ukrainy w odniesieniu do ziem południowo-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej posługiwali się również komuniści polscy a częścią autonomiczną Komunistycznej Partii Polski była Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy.

² „Czerwony Sztandar”, nr 98 z 18 I 1940, s. 1.

³ Wydawana i kolportowana przez okupanta sowieckiego w latach 1939-1941 prasa w języku polskim (a także białoruskim, rosyjskim a nawet żydowskim) – podobnie jak tytuły ukazujące się równoległe w Generalnym Gubernatorstwie – określana była potocznym mianem „prasy gadzinowej”. W badaniach

pił dotychczasowe gazety i czasopisma własnymi organami, redagowanymi w języku polskim, rosyjskim oraz ukraińskim. Zasięg ich oddziaływania – podobnie jak na obszarze całego ZSRR – związany był ściśle z podziałem administracyjnym. Stąd też rozpowszechniano prasę centralną – dostępną w każdej republice, obwodzie i rejonie; prasę republikańską – wydawaną w poszczególnych republikach związkowych; prasę obwodową – dostępną dla mieszkańców jednego obwodu i podległych mu rejonów oraz prasę rejonową – rozprowadzaną już tylko na terenie danego rejonu.

W dotychczasowych badaniach nad okupacją sowiecką, prasę lat 1939-1941 traktowano jako materiał pomocniczy w stosunku do zasobów z archiwów b. ZSRR, otwieranych stopniowo przed historykami po 1989 roku. Bezpośrednie zainteresowanie prasą sowiecką zaowocowało dotąd artykułami bezpośrednio jej poświęconymi⁴, jak też monografiami dotyczącymi poszczególnych tytułów⁵ bądź ośrodków wydawniczych⁶. Gruntownej analizie poddali również artykuły prasowe J. Chłosta⁷, A. Głowacki⁸, G. Hryciuk⁹ oraz J. Trznadel¹⁰, którzy w swych pracach podjęli się całościowego przedstawienia i omówienia stosunku władz sowieckich do okupowanego społeczeństwa oraz działalności środowisk artystycznych i literackich, uznawanych w latach 1939-1941 za grupy uprzywilejowane czy wręcz kolaborujące z Sowietami.

W ciągu dwudziestu dwóch miesięcy okupacji na obszarze Zachodniej Ukrainy ukazało się sześć pism, przeznaczonych dla polskojęzycznego odbiorcy. Dwa tytuły – o zasięgu republikańskim – pojawiły się dopiero w 1941 roku i wyłącznie przez lokalizację redakcji we Lwowie związane były z zachodnimi obwodami Ukra-

praszonawczych ten rodzaj periodycznych wydawnictw sklasyfikowano pod pojęciem „okupacyjnej prasy legalnej”. Pojęcie „prasy gadzinowej” używane było wyłącznie w Polsce i określało specyficzny typ prasy zaprzędanej zaborcy (okupantowi). Cechą charakterystyczną tego rodzaju prasy – od chwili jej powstania – było służeńie obcej sprawie ze względów ideowych. Na jej łamach posługiwano się językami podbitego kraju, szerząc poglądy sprzeczne z jego interesami oraz oddziaływano na obywateli destrukcyjnie, według ściśle przyjętych zasad w celu osłabienia wszelkich więzi społecznych i uczuć patriotycznych.

⁴ J. Daszkiewicz, *Prasa polska na Ukrainie Radzieckiej. Zarys historyczno-bibliograficzny*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” t. 5 (1966), z. 2, s. 84-137; G. Hryciuk, *Polskojęzyczna prasa „gadinowa” wydawana we Lwowie pod okupacją radziecką w latach 1939-1941*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” t. 4 (2000), s. 167-181. Do artykułów odnoszących się do prasy polskojęzycznej z lat 1939-1941 należy zaliczyć również prace K. Pytlarczyk, *Sprawy kultury polskiej na łamach „Czerwonego Sztandaru” (wrzesień 1939-czerwiec 1941)*, „Biuletyn Informacyjny Studiów z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich” t. 5 (1970), z. 20, s. 35-47; też, *Z życia polskiego środowiska kulturalnego we Lwowie (wrzesień 1939-czerwiec 1941)*, [w] *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich*, t. 9, Warszawa 1972, s. 85-105.

⁵ B. Gogol, *Czerwony Sztandar. Rzecz o sowietyzacji ziem Małopolski Wschodniej. Wrzesień 1939-czerwiec 1941*, Gdańsk 2000.

⁶ A. Cieślakowa, *Prasa okupowanego Lwowa*, Warszawa 1997.

⁷ J. Chłosta, *Polskie życie literackie we Lwowie w latach 1939-1941 w świetle oficjalnej prasy polskojęzycznej*, Olsztyn 2000.

⁸ A. Głowacki, *Sowieci wobec Polaków na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939-1941*, Łódź 1997.

⁹ G. Hryciuk, *Polacy we Lwowie 1939-1944. Życie codzienne*, Warszawa 2000.

¹⁰ J. Trznadel, *Kolaboranci. Tadeusz Boy-Żeleński i grupa komunistycznych pisarzy we Lwowie 1939-1941*, Komorów 1998.

iny. Periodyki te można było nabyć również w zachodnich obwodach Białorusi, m.in. w Białymstoku. W zamyśle władz sowieckich pisma te miały docierać do ludności polskiej znajdującej się na terenach inkorporowanych do ZSRR. Wybór Lwowa na miejsce redagowania nowych pism nie był przypadkowy. W latach 1939-1941 miasto stanowiło prężny ośrodek skupiający lewicowych literatów i komunistów polskich¹¹.

Uruchomione w 1941 roku czasopisma posiadały wyłącznie charakter społeczno-literacki. Nie zamieszczano w nich zarządzeń władz, serwisów zagranicznych, informacji lokalnych czy korespondencji. Oprócz utworów literackich na ich łamach pojawiały się także artykuły z historii ruchu rewolucyjnego, oświetlające działalność lwowskich teatrów a także noty bibliograficzne, informujące czytelnika o nowych pozycjach książkowych wydanych w języku polskim przez Wydawnictwo Państwowe USRR.

Pierwszym tego typu czasopismem były „Nowe Widnokreگی” (w podtytule: Miesięcznik Literacko-Społeczny)¹². Pierwszy numer ukazał się w początkach marca 1941 roku. Decyzję o wydaniu „Nowych Widnokreگیów” podjęło 9 kwietnia 1940 roku Biuro Polityczne WKP(b)¹³. Pismo, w założeniu miesięcznik, wydawane było nieregularnie. Do wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej ukazały się jedynie 4 numery¹⁴. W składzie redakcji znaleźli się: Wanda Wasilewska (redaktor naczelny), Helena Usijewicz (sekretarz odpowiedzialny), Janina Broniewska, Zofia Dzierżyńska, Julian Przyboś i Tadeusz Boy-Żeleński. Z pismem stale współpracowali: Karol Kuryluk, Szymon Natanson, Leon Pasternak, Jerzy Putrament, Stefan Jędrzychowski, Julia Brystygierowa, Zuzanna Ginczanka, Mieczysław Jastrun, Piotr Kozuch, Stanisław Jerzy Lec, Adam Ważyk, Emil Dziedzic, Halina Górska i Adolf Rudnicki¹⁵. Funkcję redakcyjnego maszynisty pełnił Adam Ostrowski¹⁶.

Większość materiałów do kolejnych numerów miesięcznika gromadzono we lwowskiej filii redakcji (ul. Kopernika 42), skąd przesyłano je do Moskwy. W stolicy ZSRR pod kierunkiem i nadzorem Heleny Usijewicz ostatecznie wyłaniał się kształt numeru, tam też go drukowano¹⁷. Stopniowo zmniejszała się liczba napływających materiałów, nadsyłanych do Lwowa przez zainteresowanych współpracowników. Zmniejszyła się przez to objętość miesięcznika¹⁸. Miało to niewątpliwie wpływ na

¹¹ J. Putrament, *Pół wieku. Wojna*, t. 2, Warszawa 1964, s. 17; J. Brzoza, *Moje przygody literackie*, Katowice 1967, s. 89; J. Trznadel, dz. cyt., s. 119; H. Szipper, *Polski Piemont kulturalny we Lwowie 1939-1941*, „Kuznica”, nr 14 z 15 IV 1946, s. 4; nr 15 z 22 IV 1946, s. 6; J. Chłosta, dz. cyt., s. 27.

¹² Ukazanie się pierwszego numeru „Nowych Widnokreگیów” sygnalizowano już w końcu 1940 roku. Zob. „Wolna Praca” (Białystok), nr 123 z 27 X 1940, s. 4; „Sztandar Wolności” (Mińsk), nr 20 z 23 X 1940, s. 3. Od numeru 2 pismo stało się organem Związku Pisarzy Radzieckich ZSRR.

¹³ A. Głowacki, dz. cyt., s. 490.

¹⁴ Numer 1 – początek III 1941; nr 2 – przełom IV/V 1941; nr 3 – II poł. V 1941; nr 4 – poł. VI 1941. Numer łączony 5/6, zamykający pierwszy etap istnienia pisma ukazał się już po agresji niemieckiej w początkach lipca 1941 roku.

¹⁵ „Wolna Praca”, nr 3 z 8 I 1941, s. 4. Zob. też. A. Cieślukowa, dz. cyt., s. 91 i n.

¹⁶ J. Putrament, *Pół wieku...*, s. 47.

¹⁷ Wydawcą „Nowych Widnokreگیów” było Państwowe Wydawnictwo Literackie. Druk odbywał się w drukarni „Iskra Rewolucji”. Zob. „Wolna Praca”, nr 6 z 15 I 1941, s. 4.

¹⁸ J. Putrament, *Nowe Widnokreگی*, „Nowa Kultura” nr 4 z 27 I 1952, s. 3.

liczbę drukowanych egzemplarzy. Prasa zapowiadała wprawdzie dziesięcioletni nakład pierwszego numeru¹⁹, jednak kolejne ukazały się w ilości 8-9 tys. (ostatni numer 5/6 ukazał się w liczbie 7300 egz.).

Kolejnym pismem o charakterze zbliżonym do Nowych Widnokręgów był „Almanach Literacki”. Podtytuł – *Kwartalnik Lwowskiej Organizacji Związki Pisarzy USRR* zdradzał środowisko, które go redagowało. W skład kolegium redakcyjnego weszli: Elżbieta Szemplińska (redaktor odpowiedzialny), Jan Brzoza, Stanisław Jerzy Lec, Jerzy Putrament i Aleksander Desniak²⁰. Jedyne wydanie kwartalnika, zostało zredagowane i wydrukowane we Lwowie. Siedziba redakcji mieściła się przy ul. Kopernika 42. Pismo drukowano w drukarni nr 15 przy ul. Piekarskiej 11. „Almanach Literacki” ukazał się w sprzedaży w końcu kwietnia 1941 roku.

W przedmowie członkowie kolegium redakcyjnego podkreślali, że utwory zamieszczone w numerze przeznaczone są dla szerokiego kręgu odbiorców. Samo pismo otwierało swe podwoje dla pisarzy i twórców wszystkich narodowości o uznanej pozycji, jak również dla adeptów pióra. Na łamach „Almanachu Literackiego” swoje utwory zaprezentowali: E. Szemplińska, O. Desniak, H. Górka, J. Brzoza, J. Putrament, L. Pasternak, Zuzanna Ginczanka, Jan Śpiewak, Aleksander Hawryluk, S. J. Lec, A. Ważyk, M. Jastrun, Hersz Weber, Jakub Szudrich, Nachman Bilc, Zygmunt Sobolewski, Wincenty Rzymowski, Stanisław Wasylewski, Włodzimierz Słobodnik, Piotr Kożuch, Aleksander Dan i Allan Kosko²¹. Oprócz poezji i prozy zamieszczono też recenzję filmu „Czapajew” oraz bibliografię, o tematyce zbliżonej do podobnych, drukowanych w „Nowych Widnokręgach”. W przyszłości zamierzano podawać w niej informacje o wszystkich drukach zwartych w języku polskim, jakie ukazały się w Ukraińskiej SRR.

W początkach czerwca 1941 roku ukazała się nota, zapowiadająca kolejny numer „Almanachu”. Planowano opublikować w nim m.in. utwory E. Szemplińskiej, J. Brzozy, S. Tudora, J. Putramenta i A. Rudnickiego oraz bogaty dział recenzji. Atak niemiecki uniemożliwił ukazanie się drugiego numeru²². Członek kolegium redakcyjnego – Jerzy Putrament – utrzymywał, że przed 22 czerwca 1941 roku zdolano przygotować do druku część drugiego numeru pisma²³.

W listopadzie 1940 roku na szczepku KC KP(b)U zapadła decyzja o uruchomieniu kolejnego pisma republikańskiego w języku polskim – „Stalinowskiej Zmiany”. Miał to być miesięcznik przeznaczony dla najmłodszych mieszkańców zachodnich obwodów Ukrainy, za wydanie którego odpowiedzialnym uczyniono Komitet Centralny Komsomołu Ukrainy. W składzie redakcji znaleźli się m.in. Halina Górka (redaktor odpowiedzialny), J. Hołowacka, D. Drużbacki, D. Kowalska, Bolesław Piach i Zofia Charszewska. Pismo otrzymało wysoki nakład (10 tysięcy

¹⁹ „Wolna Praca”, nr 123 z 27 X 1940, s. 4.

²⁰ „Almanach Literacki”, 1941, nr 1.

²¹ „Almanach Literacki”, nr 1.

²² G. Hryciuk, *Polskojęzyczna...*, s. 178.

²³ J. Putrament, *Pół wieku...*, s. 52. Zob. też. J. Brzoza, dz. cyt., s. 102.

egzemplarzy)²⁴. Mimo prasowych anonsów do wybuchu wojny nie ukazał się żaden numer miesięcznika²⁵.

Pierwszym i najdłużej wydawanym pismem polskojęzycznym na Zachodniej Ukrainie był obwodowy lwowski „Czerwony Sztandar”. Pierwsze 10 numerów ukazało się w Tarnopolu (numery 1-5 jako „Słowo Żołnierza”). Numer 11 (5 X 1939) został już zredagowany we Lwowie, w nowej siedzibie redakcji przy ulicy Sokoła 4²⁶. Tam też drukowano pismo, w przejętej przez władze sowieckie drukarni „Wiek Nowego” – przedwojennego dziennika lwowskiego. Objętość dziennika zwiększyła się z 4 kolumn w 1939 roku, do 6 kolumn w roku 1940 (21 sierpnia), czego nie można było zaobserwować wśród innych tytułów polskojęzycznych²⁷. Z czasem „Czerwony Sztandar” stał się organem Lwowskiego Obwodowego Komitetu i Miejskiego KP(b)U i Obwodowego Komitetu Wykonawczego. Cena pisma wahała się od 5 groszy (początek okupacji) do 15 kopiejek (kwiecień 1941 rok). Nakład „Czerwonego Sztandaru” sięgał w kwietniu 1940 roku 30 tys. egzemplarzy. Funkcję redaktorów gazety sprawowali: Józef Mańkowski (w okresie tarnopolskim), J. Markiewicz (do 3 listopada 1939), ponownie Józef Mańkowski (do 22 kwietnia 1941 roku) i Eugeniusz Radecki²⁸. Zastępcą redaktora naczelnego został Witold Kolski, funkcję sekretarza redakcji pełnił Wiktor Grosz²⁹. Ostatni numer gazety (150) ukazał się 27 czerwca 1941 roku.

„Czerwony Sztandar” reaktywowano 9 sierpnia 1944 roku. W składzie redakcji znaleźli się m.in.: Jan Brzoza, Mykoła Bażan, Petro Kozłaniuk, Franciszek Gil, Anna Sokołowska, Celina Biernacka, Stefan Ordęga-Różnicki oraz Jerzy Winnicki. Redaktorem naczelnym został Stanisław Gruszkiewicz³⁰, kierownictwo działu literackiego objął Jan Brzoza³¹.

Lwowski dziennik był tą sowiecką „gadzinówką”, wokół której skupiło się w latach 1939-1941 najwięcej komunistów i lewicowych pisarzy zarówno polskich jak i ukraińskich. W składzie redakcji lub jako stali współpracownicy znaleźli się m.in.: Aleksander Dan, Emil Dziedzic, Romana Garnas, Irena Grosz (zastępca redaktora działu rolnego), Paweł Hoffman, Witold Kolski, Stanisław Jerzy Lec, Zofia Cissa, Wiktor Nagórski, Klara Naszkowska, Marian Naszkowski (redaktor działu rolne-

²⁴ Decyzję w tej sprawie podjęto podczas Egzekutywy KC KP(b)U w dniu 28 listopada 1940 r. Szerzej zob. A. Głowacki, dz. cyt., s. 489.

²⁵ Według Hryciuka i Cieślukowej pismu nadano ostateczny tytuł „Pionierzy” a jego pierwszy numer ukazał się w sprzedaży 1 czerwca 1941 r. Cytowani badacze lwowskiej prasy „gadzinowej” nie dotarli jednak do żadnego egzemplarza periodyku. Zob. G. Hryciuk, *Polskojęzyczna...*, s. 176; A. Cieślukowa, dz. cyt., s. 103.

²⁶ A. Cieślukowa, dz. cyt., s. 34.

²⁷ G. Hryciuk, *Polacy we Lwowie...*, s. 45.

²⁸ A. Cieślukowa, dz. cyt., s. 34.

²⁹ Tamże, s. 83. Zastępcą redaktora naczelnego był również W. Tichyj, zaś sekretarzem redakcji Józef Dorian Płoński. Zob. J. Trznadel, dz. cyt., s. 239. Zob. też M. Naszkowski, *Lata próby*, Warszawa 1965, s. 115.

³⁰ A. Cieślukowa, dz. cyt., s. 91.

³¹ J. Brzoza, dz. cyt., s. 132-133.

go)³², Leon Pasternak, Julian Strykowski (Pesach Stark)³³, Adam Polewka, Ignacy Rob-Narbut³⁴, Emil Szirer, Stefan Tudor, Edward Uzdański, Wanda Wasilewska, Roman Werfel, Henryk Werner, Janusz Kowalewski, Mieczysław Barun, Lucjan Szenwald, Jerzy Borejsza, Jakub Prawin, Stefan Matuszewski, Franciszek Limberger, Stefan Sulikowski, Rafał Friedman, Tadeusz Banaś i Bolesław Piach³⁵. Korespondentami „Czerwonego Sztandaru” na terenie miasta zostali m.in. Adam Ważyk i Aleksander Wat³⁶. Autorem jednej korespondencji był również Władysław Gomulka³⁷. Mimo zabiegów Wandy Wasilewskiej posady w redakcji „Czerwonego Sztandaru” nie przyjął Włodzimierz Sokorski³⁸. W składzie redakcji „Czerwonego Sztandaru” – ustalonym ostatecznie w maju 1941 roku – znalazło się także 3 etatowych korespondentów, ulokowanych w Przemyślanach, Jaworowie i Brodach³⁹. Wszyscy pracownicy oraz korespondenci lwowskiej „gadzinówki” otrzymali dwujęzyczne legitymacje dziennikarskie, wystawione w języku polskim oraz ukraińskim⁴⁰.

Pierwsze zadania dla dziennikarzy, zatrudnionych w sowieckich gadzinówkach, przedstawiono podczas zebrania, zorganizowanego 18 października 1939 roku pod szyldem Związku Zawodowego Dziennikarzy. W spotkaniu miało wziąć udział kilkuset dziennikarzy ukraińskich, polskich i żydowskich. Spotkanie miało na celu – jak podkreślono w korespondencji „Czerwonego Sztandaru” – zajęcie stanowiska wobec zbliżających się wyborów do Zgromadzenia Ludowego Zachodniej Ukrainy. Przedstawiciel dziennikarzy ukraińskich – redaktor Czekauiuk – „*poddał miażdżącej krytyce rolę prasy burżuazyjnej w dawnej Polsce*”. Udział w dyskusji wzięli również: Nagórski, Szajan, Grosz, Hawryluk, Szkrumelak, Friedman i Płoński. „*Większość z nich podkreślała, że dziennikarze, którzy pracowali ongiś w prasie burżuazyjnej, powinni obecnie szczerze i otwarcie przyznać się do swych błędów i przystąpić do uczciwej pracy*”⁴¹. Od prasy sowieckiej na Zachodniej Ukrainie oczekiwano bowiem, aby stała się *zwierciadłem życia, odbiciem procesów i zmian w pracy i w samych ludziach*”⁴². „*Przed prasą naszego obwodu – mobilizowała środowisko dziennikarskie w*

³² M. Naszkowski, dz. cyt., s. 118.

³³ W początkowym okresie okupacji Julian Strykowski kierował działem listów. Po przeniesieniu do działu korekty pełnił również funkcję korespondenta terenowego, do czasu dyscyplinarnego usunięcia z redakcji za błąd korektorski. Zob. J. Strykowski, *Wielki strach. To samo, ale inaczej*, Warszawa 1990, s. 87-136.

³⁴ Według Aleksandra Wata w trakcie okupacji I. Robb-Narbut miał uciec ze Lwowa do strefy niemieckiej. Zob. A. Wat, *Mój wiek*, t. 1, Warszawa 1990, s. 293. Por. *Tajne oblicze GL-AL i PPR. Dokumenty*, t. 1, Warszawa 1997, s. 113.

³⁵ A. Cieślukowa, s. 84-85. Zob. też. G. Hryciuk, *Polskojęzyczna...*, s. 167-173.

³⁶ A. Wat, dz. cyt., s. 270.

³⁷ J. Trznadel, dz. cyt., s. 511. Sam Gomulka dość wstrzemięźliwie wypowiadał się na temat „Czerwonego Sztandaru” i skupionych wokół niego komunistów polskich. Wydaje się również, iż w okresie „lwowskim” utrzymywał z nimi luźny kontakt. Zob. W. Gomulka, *Pamiętniki*, t. 2, red. A. Werblan, Warszawa 1994, s. 53.

³⁸ W. Sokorski, *Tamte lata*, Warszawa 1979, s. 9.

³⁹ G. Hryciuk, *Polskojęzyczna...*, s. 172.

⁴⁰ A. Cieślukowa, dz. cyt., s. 86.

⁴¹ *Zebranie dziennikarzy*, „Czerwony Sztandar”, nr 22 z 18 X 1939, s. 4; „Czerwony Sztandar”, nr 23 z 19 X 1939, s. 3.

⁴² P. Stark, *O podwyższenie poziomu gazet ściennych*, „Czerwony Sztandar”, nr 98 z 18 I 1940, s. 2.

artykule wstępny redakcja „Czerwonego Sztandaru” – stoją wyjątkowo doniosłe zadania. Winna ona odegrać rolę współtwórcy życia socjalistycznego, w przemyśle, rolnictwie, w dziedzinie kultury, winna być czujna wobec działania niedobitków wroga klasowego i rozwinąć najbardziej zdecydowaną walkę przeciw wszelkim przejawom nacjonalizmu szerzonego przez jego agentów [...] Dzień prasy powinien przyczynić się do tego, by prasa w naszym obwodzie jak najszybciej wyzbyła się swych braków i jak najlepiej wypełniła te zadania, które stoją przed prasą bolszewicką⁴³. To zadanie miały realizować wszystkie „gadzinówki”, bez względu na ich nakład i zasięg oddziaływania.

Polskojęzycznym organem obwodowym w Tarnopolu była „Prawda Bolszewicka”. Firmował ją Komitet Obwodowy i Miejski KP(b)U i Obwodowa Rada Delegatów Ludu Pracującego. Pierwszy numer „Prawdy Bolszewickiej” ukazał się dopiero 23 maja 1941 roku⁴⁴, ostatni 27 czerwca. Redakcja pisma mieściła się w Tarnopolu przy ul. Lewaniewskiego 3. Drukowano je w drukarni Ukrpoligrafrestu przy ul. Gromowej 32⁴⁵. Redaktorem odpowiedzialnym został S. Druźbacki, zaś w gronie jego współpracowników i korespondentów znaleźli się m.in.: Józef Piotrowicz, P. Anhalt, Anatol Grzybowski, Jan Brandhender, W. Kronczer, O. T. Kužel, T. Usaczew, P. Fedyk, I. Sydorska, A. Orlińska, Albert Horowitz, L. Majewski, M. Zdzienicki, P. Hawrysz, A. Lasota, M. Mamczysz (instruktor Komitetu Miejskiego KP(b)U w Tarnopolu, I. Skorochod, I. Łysenko (propagandysta KC KP(b)U w Kijowie), J. Ostapenko, P. Berehowyj, M. Kenigsberg, F. Mycyk, J. Rypiski, M. Krywo-szeja, P. Sołowiej, P. Czeremnych, W. Rudniew, A. Porajewicz, O. Hajewski, I. Eksler, J. Rolski, E. Winter, N. Żurawlew, M. Gładkowski, M. Tkaczenko, J. Górski, F. Małyk, R. Stefański, Marian Wandel, I. Aleksandrow, I. Stecenko, A. Komarowski, W. Doliński, M. Zimowicz, Irena Haben, R. Tracz, Michał Koszelowski i M. Gelber. Po 22 czerwca 1941 roku z redakcją współpracował – ewakuowany ze Lwowa – Jerzy Putrament⁴⁶.

W trakcie kampanii wyborczej do Zgromadzenia Ludowego Zachodniej Ukrainy ukazały się w wersji polskojęzycznej 4 numery pisma satyrycznego „Krokodyl na Zachodniej Ukrainie” – stanowiące mutację popularnego w ZSRR tygodnika „Krokodyl”. We Lwowie redakcją pisma kierował oddelegowany z Moskwy Eugeniusz Pietrow. Wspomagali go: M. Edel, Franciszek Parecki, Karol Ferster i Ignacy Witz. Tłumaczenia wierszy Sergiusza Michalkowa podjął się Włodzimierz Słobodnik. Redakcja mieściła się przy ulicy Kopernika 1a. W dniu 26 października 1939 roku ukazał się ostatni numer „Krokodyla”⁴⁷.

⁴³ *Dzień Prasy*, „Czerwony Sztandar”, nr 187 z 5 V 1940, s. 1.

⁴⁴ „Prawda Bolszewicka”, nr 1 z 23 V 1941, s. 1. Jeszcze we wrześniu 1939 r. w Tarnopolu ukazywać się miała bliżej nie określona prasa sowiecka w języku polskim. Zob. Cz. Blicharski, *Tarnopol w latach 1809-1945*, Biskupice 1984, s. 299. [mps Biblioteka UJ] Autor wspomnień ma zapewne na myśli „Słowo Żołnierza”.

⁴⁵ „Prawda Bolszewicka”, nr 3 z 25 V 1941, s. 4.

⁴⁶ J. Putrament, dz. cyt., s. 71-74. Autor określa Druźbackiego jako „radzieckiego Polaka”, kontaktującego się służbowo z redakcją „Czerwonego Sztandaru”.

⁴⁷ A. Cieślówka, dz. cyt., s. 102; G. Hryciuk, *Polskojęzyczna...*, s. 175.

Obok pism lokalnych do zachodnich obwodów Ukrainy docierał również wydawany po polsku w Kijowie „Głos Radziecki”. Pierwszy numer pisma ukazał się w sprzedaży 4 listopada 1935 roku. Wydawanie gazety (która od początku okupacji systematycznie traciła nabywców) wydało się władzom sowieckim bezcelowe, stąd też 15 stycznia 1941 roku do zachodnich obwodów Ukrainy dotarł ostatni numer „Głosu”⁴⁸. „Głos Radziecki” oraz „Czerwony Sztandar” rozpowszechniano także w obozach dla polskich oficerów, wziętych do niewoli we wrześniu 1939 roku⁴⁹.

Spośród sześciu omawianych czasopism polskich jedynie „Czerwony Sztandar” był dostępny od początku okupacji. Emisja „Krokodyla na Zachodniej Ukrainie” miała na celu wzbogacenie kampanii wyborczej o artykuły, wierszyki i karykatury szkalujące Drugą Rzeczypospolitą. Pojawienie się w schyłkowym okresie okupacji nowych czasopism polskojęzycznych, było według S. Dębskiego, efektem tzw. „nowego kursu” władz sowieckich wobec ludności polskiej⁵⁰.

Więszą uwagę poświęciły władze sowieckie sprawie uruchomienia gazet i czasopism w języku ukraińskim. Już 21 września 1939 roku, przebywający w Stanisławowie zastępca Ludowego Komisarza Obrony Grigorij Kulik, w raporcie do członków Biura Politycznego KC WKP(b), podkreślał konieczność szybkiego uruchomienia gazet w języku ukraińskim⁵¹. Stąd też w grudniu 1939 roku – mimo trwających prac nad ostatecznym kształtem administracyjnym Zachodniej Ukrainy – KC KP(b)U zatwierdził plany wydawnicze, opracowane przez Komitety Obwodowe KP(b)U we Lwowie, Równem i Drohobyczu. Plany te precyzowały zasięg oddziaływania poszczególnych gazet, ich tytuły, format i nakład a także miejsce redagowania (zob. tabele poniżej).

Nie wszystkie postanowienia KC KP(b)U zostały w pełni zrealizowane. Rejonowe pismo w Rawie Ruskiej ukazywało się pod innym tytułem – „Stalinowskie Zwycięstwo” („Stalińska Peremoha”) – i w niższym niż planowano nakładzie (3800 egzemplarzy). Identyczny nakład osiągnęło pismo „Sierp i Młot”⁵². Na łamach „Czerwonego Sztandaru” pojawiły się natomiast informacje na temat „Nowego Życia” (Żółkiew), „Zorzy” (Gródek Jagielloński), „Socjalistycznej Przebudowy” (Sokal, redaktor odpowiedzialny Szabotin), „Radzieckiej Wioski” (Lubaczów), „Sierpa i Młota” (Złoczów)⁵³, „Stalinowskiego Szlaku” (Radziechów)⁵⁴, „Stalinowskiej Praw-

⁴⁸ J. Daszkiewicz, dz. cyt., s. 108.

⁴⁹ Z. Berling, *Wspomnienia. Z łagrów do Andersa*, t. 1, Warszawa 1990, s. 31. Zob. też: J. Zawodny, *Katyń*, Lublin-Paryż 1989, s. 32 n.

⁵⁰ S. Dębski, „Nowe Widnokręgi” polityki polskiej Stalina w oczach dyplomacji III Rzeszy (1940-41), „Arca-na” 32(2002), s. 140.

⁵¹ A. Glowacki, dz. cyt., s. 483.

⁵² *We Lwowie i obwodzie*, „Czerwony Sztandar”, nr 117 z 21 V 1941, s. 6; P. Stupak, *Życiowe problemy*, „Czerwony Sztandar”, nr 62 z 15 II 1941, s. 2. Na czele redakcji „Stalińskiej Peremohy” stał Morhuń. Gazeta współpracowała z ok. 450 korespondentami. Zob. A. Hodowaniec, *Rola prasy w wychowaniu mas*, „Czerwony Sztandar”, nr 104 z 5 V 1941, s. 2.

⁵³ P. Stupak, A. Hodowaniec, *Prasa w kampanii wyborczej*, „Czerwony Sztandar”, nr 369 z 8 XII 1940, s. 4.

⁵⁴ A. Hodowaniec, *Rola prasy...*, s. 2.

dy" (Bóbrka)⁵⁵ i „Czerwonego Sztandaru" (Przemysłany)⁵⁶, co potwierdza fakt uruchomienia tych tytułów przez władze rejonowe.

Tabela nr 1. Gazety rejonowe przewidziane do wydania na obszarze obwodu lwowskiego

LP	Rejon	Tytuł gazety*	Periodyczność, format, lb. kolumn (stron), nakład
1.	Lwowski wiejski	„Bolszewicka Prawda"	25 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 4 tysiące
2.	Złoczów	„Sierp i Młot"	25 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 5 tysięcy
3.	Brody	„Czerwone Brody"	25 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 4 tysiące
4.	Krzemieniec	„Leninowską Drogą"	25 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 4 tysiące
5.	Rawa Ruska	„Czerwona Zorza"	25 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 4,5 tysiąca
6.	Gródek Jagielloński	„Zorza"	25 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 4,5 tysiąca
7.	Żółkiew	„Nowe Życie"	25 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 4,5 tysiąca
8.	Jaworów	„Bolszewicką Drogą"	25 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 4 tysiące
9.	Sokal	„Socjalistyczna Przebudowa"	25 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 4 tysiące
10.	Radziechów	„Stalinowską Drogą"	15 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 4 tysiące
11.	Bóbrka	„Czerwony Szlak"	15 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 3,5 tysiąca
12.	Przemysłany	„Czerwony Sztandar"	15 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 3,5 tysiąca
13.	Lubaczów	„Radziecka Wioska"	15 dni w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 2,5 tysiąca

źródło: Instytut Pamięci Narodowej (IPN), Warszawa, sygn. 179/82, k. 41-42.

* - tytuły podano w języku polskim

Dodatkowo Komitet Rejonowy KP(b)U w Kamionce Strumiłowej firmował gazetę „Leninowskim Szlakiem", której nie ujęto w planach wydawniczych z grudnia 1939 roku⁵⁷. Pismo osiągnęło w maju 1941 roku nakład 3300 egzemplarzy⁵⁸. Mało prawdopodobna jest również wysoka częstotliwość ukazywania się wybranych tytułów, zakładana przez funkcjonariuszy partyjnych skierowanych do Lwowa. Z

⁵⁵ *Obwodowa narada redaktorów*, „Czerwony Sztandar", nr 170 z 12 IV 1940, s. 2.

⁵⁶ E. Uzdański, *Przegląd prasy rejonowej*, „Czerwony Sztandar", nr 187 z 5 V 1940, s. 4.

⁵⁷ „Czerwony Sztandar", nr 98 z 18 I 1940, s. 4; P. Stupak, *Życiowe...*, s. 2.

⁵⁸ *We Lwowie...*, s. 6.

reguły bowiem pisma o zasięgu rejonowym ukazywały się 2-3 razy w ciągu tygodnia.

W latach 1939-1941 – obok pism rejonowych – ukazywała się we Lwowie „Wilna Ukrajina”. Pierwszy numer dziennika (firmowanego początkowo przez Tymczasowy Zarząd miasta Lwowa a następnie Obwodowy i Miejski Komitet KP(b)U i Obwodowy Komitet Wykonawczy) ukazał się 25 września 1939 roku. Redaktorami gazety byli kolejno: P. Żywotenko i P. Kołesniczenko. Pismo (początkowo cztero- a następnie sześciokolumnowe) redagowano i drukowano przy ul. Podwale 3, w przedwojennej redakcji i drukarni żydowskiego pisma „Chwila”⁵⁹. Wśród pracowników redakcji i korespondentów „Wilnej Ukrainy” znaleźli się m.in.: Mychajło Rudnicki, A. Jermakow, H. Dusawicki, K. Pietrow, Jarosław Hałan, S. Jezierski, A. Hryczuk, I. Docenko, L. Władycz, W. Kruczkiewicz, O. Neczajenko, M. Mokry, M. Pastuch, I. Zac, L. Sokół, P. Pawłow i M. Tanczarowska. Wybuch wojny przerwał emisję dziennika. Podobnie jak „Czerwony Sztandar” „Wilna Ukrajina” została reaktywowana po ponownym zajęciu miasta przez Armię Czerwoną⁶⁰.

Obok pism firmowanych przez komitety partyjne w obwodzie lwowskim, w planach wydawniczych znalazło się również miejsce na obwodowe czasopismo redagowane przez Obwodowy Komitet Komsomołu. Już 20 listopada 1939 roku kierownictwo lwowskiej organizacji komsomolskiej zwróciło do Komitetu Centralnego Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży Ukrainy się z prośbą o zgodę na uruchomienie obwodowego pisma w języku ukraińskim „Leninowska Młodzież”. Według założeń „Leninowska Młodzież” miała ukazywać się 15 razy w miesiącu w nakładzie 15 tysięcy egzemplarzy⁶¹. Pierwszy numer – pod redakcją F. Makiwczuka – ukazał się dopiero 1 marca 1940 roku⁶².

W październiku 1940 roku Lwowski Oddział Związku Radzieckich Pisarzy Ukrainy powołał do życia miesięcznik „Literatura i Mystectwo” („Literatura i Sztuka”). Redagowania pisma podjęli się: Ołeksander Desniak, Petro Karmanski, Stepan Tudor, Elżbieta Szemplińska i Wanda Wasilewska. Do 22 czerwca 1941 roku ukazało się 9 numerów periodyku⁶³.

Szczególnym uznaniem Wydziału Propagandy i Agitacji przy Komitecie Obwodowym KP(b)U we Lwowie cieszyła się rejonowa gazeta „Czerwone Brody” (redaktor odpowiedzialny Chyżniak). Jej pierwszy numer ukazał się już 2 października 1939 roku. Gazeta współpracowała z ok. 50 korespondentami wiejskimi (m.in. z Bronisławem Hubertem, Anną Górską) oraz redaktorami gazet ściennych, wydawanymi w rejonie. „Słusznie czyni gazeta – charakteryzował pismo rejonowe „Czerwony Sztandar” – że od pierwszego numeru systematycznie informuje o życiu powiatu w

⁵⁹ A. Cieślukowa, dz. cyt., s. 103-104. „Wilna Ukrajina” nie cieszyła się szczególnym zainteresowaniem czytelników. Władze sowieckie wprowadziły obowiązkowy zakup gazety ukraińskiej razem z „Czerwonym Sztandarem”. Zob. A. Ciołkosz, *Raport z okupowanej Polski*, „Zeszyty Historyczne”, Paryż 1991, z. 97, s. 122.

⁶⁰ A. Cieślukowa, dz. cyt., s. 110-111.

⁶¹ IPN, sygn. 179/84, k. 130-131.

⁶² A. Cieślukowa, dz. cyt., s. 111.

⁶³ Tamże.

nowych warunkach radzieckich [...] Gazeta powiatowa „Czerwone Brody” jest dobrą gazetą. Każdy numer ma niezłą szatę graficzną i przynosi zdjęcia miejscowe. Byłoby jednak rzeczą niewłaściwą poprzestać na tem, co osiągnięto. Wykorzystując już nabyte doświadczenie, gazeta powinna koniecznie rozszerzyć tematykę partyjno-komsomolską, zamieszczać więcej artykułów teoretycznych, o pracy kulturalno-oświatowej, o przygotowaniach chłopów do pierwszych bolszewickich zasiewów wiosennych. Gazeta powinna podjąć inicjatywę w doniosłym ruchu nowatorów produkcji, ukazać drogę do twórczej inicjatywy stachanowców i prowadzić najbardziej decydującą walkę o likwidację wrogich elementów”⁶⁴.

Częste konferencje oraz szkolenia dla korespondentów wiejskich organizowano również w rejonie złoczowskim. Sukcesy na polu „budownictwa socjalistycznego” miały być zasługą redaktora Podpryhory, kierującego miejscowym organem „Sierp i Młot”⁶⁵. Podczas zebrań redakcyjnych podkreślano, że na łamach gazety „informować należy po bolszewicku, uczciwie, również o wszystkich brakach i niedociągnięciach”⁶⁶. Słowa krytyki spotkały natomiast „Czerwony Sztandar” z Przemysła, na łamach którego stosowano niepotrzebne skróty, czyniące gazetę „niezrozumiałą dla czytelników”⁶⁷.

Prezentacji rynku prasowego w obwodzie lwowskim dokonał z okazji Dnia Prasy (5 maja) kierownik Wydziału Prasowego przy Komitecie Obwodowym A. Hodowaniec. Zaznaczył, iż kierownictwo partyjne uruchomiło do maja 1941 roku 3 tytuły obwodowe oraz 14 rejonowych, z którymi współpracować miało łącznie ponad 6500 korespondentów. Zapowiedział również pojawienie się od 1 czerwca 1941 roku nowych tytułów obwodowych w języku polskim („Młodzieży Stalinowskiej”) i żydowskim („Der Rojter Sztern”)⁶⁸. Jednorazowy nakład gazet rejonowych sięgać miał w tym okresie 16 tysięcy egzemplarzy⁶⁹.

Okazją do zaprezentowania czołowych gazet obwodu lwowskiego szerszemu kręgowi odbiorców była organizowana corocznie w Moskwie Wszechzwiązkowa Wystawa Rolnicza. W 1941 roku czynniki partyjne Lwowa zdecydowały, iż rynek prasowy obwodu reprezentowany będzie w stolicy ZSRR przez 2 tytuły obwodowe („Czerwony Sztandar”, „Wilna Ukrajina”) oraz 5 gazet rejonowych („Zorza” – Gródek, „Stalinowskie Zwycięstwo” – Rawa Ruska, „Socjalistyczna Przebudowa” –

⁶⁴ Bilkoń, Hodowaniec, *Przegląd prasy. Na właściwej drodze*, „Czerwony Sztandar”, nr 94 z 18 I 1940, s. 2. Zob. też P. Stupak, A. Hodowaniec, *Prasa w kampanii wyborczej...*, s. 4; E. Uzdański, *Przegląd prasy...*, s. 4.

⁶⁵ Partyjne zebranie rejonowe w Złoczowie, „Czerwony Sztandar”, nr 174 z 17 IV 1940, s. 2. Zob. też E. Uzdański, *Przegląd...*, s. 4. Do wyróżniających się członków redakcji „Czerwony sztandar” zaliczył również O. Gnipa.

⁶⁶ Julian Strusiewicz, *Narada korespondentów wiejskich*, „Czerwony Sztandar”, nr 88 z 8 I 1940, s. 3.

⁶⁷ E. Uzdański, *Przegląd prasy...*, s. 3.

⁶⁸ A. Hodowaniec, *Rola prasy...*, s. 2. „Młodzież Stalinowska” – organ organu Lwowskiego Komitetu Obwodowego i Miejskiego Komsomolu, redaktor odpowiedzialny Stanisław Gruszkiewicz. Pismo wydawano w dość wysokim nakładzie 20 tysięcy egzemplarzy, trzy dni w tygodniu. Zob. B. Gogol, dz. cyt., s. 16. Zob. też A. Głowacki, dz. cyt., s. 489. Dziennik „Der Rojter Sztern” – organ Lwowskiego Komitetu Obwodowego, Komitetu Miejskiego KP(b)U i Obwodowej Rady Delegatów Ludu Pracującego. Zob. „Czerwony Sztandar”, nr 123 z 28 V 1941, s. 6. Ogłoszenia o możliwości prenumeraty nowych gazet pojawiły się na łamach prasy lwowskiej już w maju 1941 r. Zob. m.in. „Czerwony Sztandar”, nr 117 z 21 V 1941, s. 6.

⁶⁹ We Lwowie..., s. 6.

Sokal, „Czerwone Brody” – Brody oraz „Stalinowskim Szlakiem” Radziechów). Dodatkowo, spośród redakcji na wystawę delegowano 13 najlepszych pracowników gazet rejonowych i obwodowych oraz 11 korespondentów⁷⁰.

Przygotowany 11 grudnia 1939 roku przez Obwodowy Komitet KP(b)U w Równem zestaw gazet obwodowych i rejonowych, przedłożony do zaakceptowania przez władze w Kijowie, przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela nr 2. Gazety obwodowe i rejonowe przewidziane do wydania na obszarze obwodu rówieńskiego

LP	Rejon	Tytuł gazety*	Periodyczność, format, lb. kolumn (stron), nakład
1.	Równe	„Czerwony Sztandar”**	25 razy w miesiącu, 92x48 cm, 4 kolumny, 45 tysięcy
2.	Równe	„Młody Stalinowiec”***	15 razy w miesiącu, 92x48 cm, 4 kolumny, 15 tysięcy
3.	Równe	„Czerwona Zorza”	25 razy w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 8 tysięcy
4.	Sarny	„Czerwona Droga”	25 razy w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 8 tysięcy
5.	Zdolbunów	„Nowe Życie”	25 razy w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 8 tysięcy
6.	Dubno	„Dubieńska Prawda”	25 razy w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 8 tysięcy
7.	Kostopol	„Bolszewicka Droga”	25 razy w miesiącu, 42x60 cm, 4 kolumny, 10 tysięcy

źródło: IPN, sygn. 179/82, k. 65.

* - tytuły podano w języku polskim

** - gazeta obwodowa

*** - gazeta wydawana przez Komitet Obwodowy Komsomołu.

Podobnie jak w przypadku niektórych tytułów ukazujących się w obwodzie lwowskim, mało prawdopodobnym wydaje się, aby gazety rejonowe obwodu rówieńskiego ukazywały się w formie dzienników (dotyczy to pism, których periodiczność określono na 25 numerów w miesiącu). Prawdopodobnie też mniejszy był ich nakład. Z pismem Komitetu Rejonowego KP(b)U w Kostopolu – „Bolszewicką Droga” – współpracował Jacek Różański, co potwierdza przynajmniej częściową realizację grudniowych planów wydawniczych władz obwodowych⁷¹.

Równoległe obwodowe władze Komsomołu przystąpiły do organizacji zaplecza redakcyjno-wydawniczego dla własnego pisma. Ujęty w tabeli organ „Młody Stalinowiec” o znamionach pisma obwodowego miał ukazywać się po akceptacji projektu przez Komitet Centralny Komsomołu Ukrainy⁷².

W dniu 12 grudnia 1939 roku Komitet Obwodowy KP(b)U w Drohobyczu wstąpił do Komitetu Centralnego w Kijowie z prośbą o zezwolenie na uruchomienie odpowiedniej liczby gazet obwodowych i rejonowych (tabela poniżej).

⁷⁰ A. Hodowaniec, *Rola prasy...*, s. 2. Zob. też A. Hodowaniec, *Prasa obwodu lwowskiego na Wszzechziwkowej Wystawie Rolniczej*, „Czerwony Sztandar”, nr 121 z 25 V 1941, s. 2; „Prawda Bolszewicka”, nr 4 z 27 V 1941, s. 1.

⁷¹ W latach 1939-1940 funkcjonariusz NKWD w tym rejonie kostopolskim, od 1940 r. pracownik redakcji. Zob. B. Fijałkowska, *Borejsza i Różański. Przyczynek do dziejów stalinizmu w Polsce*, Olsztyn 1995, s. 85.

⁷² IPN, sygn. 179/84, k. 124-125.

Tabela nr 3. Gazety obwodowe i rejonowe przewidziane do wydania na obszarze obwodu drohobyckiego

LP	Rejon	Tytuł gazety*	Periodyczność, format, lb. kolumn (stron), nakład
1.	Drohobycz	„Bolszewicka Prawda” **	dziennik, 59x83, 4 kolumny, 45 tysięcy
2.	Drohobycz	„Młody Komunist”***	15 razy w miesiącu, 59x48, 4 kolumny, 15 tysięcy
3.	Drohobycz powiat	„Stalinowska Zorza”	dziennik, 47x63, 4 kolumny, 6 tysięcy
4.	Sambor	„Czerwony Sztandar”	dziennik, 47x63, 4 kolumny, 5 tysięcy
5.	Żydaczów	„Radziecka Droga”	dziennik, 47x63, 4 kolumny, 4 tysiące
6.	Przemysł	„Czerwony Przemysł”	dziennik, 47x63, 4 kolumny, 5 tysięcy
7.	Lesko	„Stalinowiec”	dziennik, 47x63, 4 kolumny, 4 tysiące
8.	Mosty	„Socjalistyczna Droga”	dziennik, 47x63, 4 kolumny, 5 tysięcy
9.	Stryj	„Leninowską Droga”	dziennik, 47x63, 4 kolumny, 6 tysięcy
10.	Dobromil	„Bolszewik”	dziennik, 47x63, 4 kolumny, 5 tysięcy
11.	Turka	„Czerwona Zorza”	dziennik, 47x63, 4 kolumny, 4 tysiące
12.	Rudki	„Słowo Bolszewickie”	dziennik, 47x63, 4 kolumny, 5 tysięcy
13.	m. Borysław	„Czerwony Naftowiec”	dziennik, 47x63, 4 kolumny, 6 tysięcy

źródło: IPN, sygn. 179/82, k. 69-69v.

* - tytuły podano w języku polskim

** - gazeta obwodowa

*** - gazeta wydawana przez Komitet Obwodowy Komsomołu.

Razem z gazetami rejonowymi instancje partyjne Drohobycza planowały wydanie dziennika „Czerwony Naftowiec”, adresowanego do pracowników przemysłu naftowego obwodu. Gazeta – prawdopodobnie w niższym niż zakładano nakładzie – ukazywała się od 1940 roku. Po wyborach do Rad Delegatów wszystkich szczebli administracyjnych w grudniu 1940 roku za wydanie gazety odpowiadał Komitet Miejski KP(b)U i Miejska Rada Delegatów Ludu Pracującego. Wydanie własnego periodyku („Młody Komunist”), skierowanego do młodzieży całego obwodu, przewidywało również kierownictwo Komsomołu⁷³. Szczególnym uznaniem Wydziału Prasowego Komitetu Obwodowego w Drohobyczu miał cieszyć się „Czerwony Przemysł”, ukazujący się przez cały okres okupacji. Z gazetą – wydaną w nakładzie 4500 egzemplarzy – współpracować miało ok. 600 korespondentów⁷⁴.

⁷³ IPN, sygn. 179/84, k. 126-127.

⁷⁴ J. Różański, *Prawobrzeżny Przemysł od 28 września 1939 do 28 czerwca 1941*, „Przemyskie Zapiski Historyczne” 1(1974), s. 34.

W latach 1939-1941 w obwodzie stanisławowskim ukazywało się dziewięć gazet (2 obwodowe i 7 rejonowych), firmowanych przez komitety partyjne oraz Obwodowy Komitet Komsomołu w Stanisławowie (patrz tabela poniżej).

Tabela nr 4. Gazety obwodowe i rejonowe obwodu drohobyckiego w l. 1939-1941

LP	Rejon	Tytuł gazety*	Uwagi
1.	Stanisławów	„Radziecka Ukraina”**	Pierwszy numer pisma ukazał się 23 września 1939 roku.
2.	Stanisławów	„Komunistyczna Młodzież”***	format gazety 84x59, periodyczność 15 numerów w miesiącu, nakład 15 tysięcy egzemplarzy
3.	Kosów	„Radziecka Prawda”	
4.	Kołomyja	„Czerwony Sztandar”	Pierwszy numer pisma ukazał się 1 października 1939 roku
5.	Horodenka	„Za Bolszewicką Pracę”	
6.	Dolina	„Radziecka Dolina”	
7.	Kałusz	„Czerwona Zorza”	Gazeta ukazywała się od 7 października 1939 roku
8.	Tłumacz	„Gazeta Wiejska”	W roku 1940 zmiana nazwy na: „Za Zwycięstwo Socjalizmu”
9.	Żabie	„Przykarpacka Prawda”	Pismo ukazywało się od 1941 roku.

źródło: IPN, sygn. 179/84, k. 132-133; G. Mazur, Pokucie w latach II wojny światowej. Położenie ludności, polityka okupantów, działalność podziemia, Kraków 1994, s. 41; tenże, Z dziejów sowiezizacji tzw. Zachodniej Ukrainy (1939-1941), „Studia Rzeszowskie” 3(1996), s. 77.

* - tytuły podano w języku polskim

** - gazeta obwodowa

*** - gazeta wydawana przez Komitet Obwodowy Komsomołu.

Uchwałę o wydawaniu gazety komsomolskiej „Komunistycznej Młodzieży” – podjęto 20 listopada 1939 roku⁷⁵. Równie szybko – 23 listopada – kierownictwo Sektora Kadr Prasy i Wydawnictw przy KC KP(b)U przesłało do KC WKP(b) opinię służbową kandydata na redaktora obwodowej „Radzieckiej Ukrainy”. Na stanowisko to zarekomendowano skierowanego z Ukraińskiej SRR Iwana Markowicza Ewtuszenkę, dotychczasowego kierownika jednego z działów gazety „Socjalistyczna Charkowszczyzna”⁷⁶.

W świetle dotychczasowych badań najsłabiej zaopatrzony w prasę był obwód wołyński. Ukazywały się w nim jedynie trzy tytuły, w tym jeden udzielający swych łam zarówno Miejskiemu jak i Rejonowemu Komitetowi Komsomołu w Kowlu (zob. tabela poniżej).

⁷⁵ IPN, sygn. 179/84, k. 132-133.

⁷⁶ IPN, sygn. 179/83, k. 69-71. Iwan Markowicz Ewtuszenko – ur. 1909, Ukrainiec, wykształcenie wyższe, od 1938 r. członek WKP(b).

Tabela nr 5. Gazety obwodowe i rejonowe obwodu wołyńskiego w l. 1939-1941

lp	Rejon	Tytuł gazety*
1.	Łuck	„Wolna Praca”**
2.	Kowel	„Młody Leninowiec”***
3.	Włodzimierz Wołyński	„Czerwony Sztandar”

źródło: IPN, sygn. 179/84, k. 134-135; Cz. Madajczyk, Niemieckie dokumenty o sytuacji Polaków pod okupacją radziecką w roku 1940, „Dzieje Najnowsze” 23(1991), z. 3, s. 58-59.

* - tytuły podano w języku polskim

** - gazeta obwodowa

*** - gazeta wydawana przez Komitet Miejski Komsomołu.

Wzmianki o obwodowej „Wolnej Pracy” znalazły się w raporcie niemieckiego konsula generalnego Walthera, przedstawiciela Ministerstwa Spraw Zagranicznych III Rzeszy w Niemieckiej Delegacji Przesiedleńczej, działającej na terenie Zachodniej Ukrainy. Według dyplomaty gazeta ukazywać się miała „*niemal codziennie*”⁷⁷. Kandydatem na stanowisko redaktora organu obwodowego został Josif Jefimowicz Owczarenko. Decyzję o desygnowaniu go na to stanowisko podjęło w dniu 25 listopada 1939 roku Biuro Polityczne KC KP(b)U w oparciu o pozytywną opinię Wydziału Kadr⁷⁸.

„Czerwony Sztandar”, reprezentujący prasę rejonu Włodzimierz Wołyński, w końcowym okresie istnienia pisma firmowały Miejski i Rejonowy Komitet KP(b)U oraz Miejska i Rejonowa Rada Delegatów Ludu Pracującego⁷⁹.

W przypadku prasy w języku ukraińskim, wydawanej w obwodzie tarnopolskim, najwięcej informacji o tytułach i lokalizacji redakcji przynoszą na obecnym etapie badań serwisy „Prawdy Bolszewickiej” (zob. tabela poniżej).

⁷⁷ Cz. Madajczyk, dz. cyt., s. 58-59.

⁷⁸ IPN, sygn. 179/81, k. 83-84v. Josif Efimowicz Owczarenko - ur. 1900, Ukrainiec, od 1926 r. członek WKP(b), wykształcenie wyższe, w latach 1932-1936 student Ukraińskiego Komunistycznego Instytutu Dziennikarstwa; 1928-1929 sekretarz Komitetu Rejonowego MOPR-u w Sławiańsku, 1931-1932 kierownik działu w gazecie „Artemowski Proletar” w Artemowsku, redaktor „Socjalistycznego Donbasu”. Przed przyjazdem na Zachodnią Ukrainę kierownik działu w „Sowieckiej Ukrainie”.

⁷⁹ www.mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwwwexe?BM=07&IM=04&WI=WIODZIMIERZ&NU=01&DD=2

Tabela nr 6. Gazety obwodowe i rejonowe obwodu tarnopolskiego w l. 1939-1941

lp	Rejon	Tytuł gazety*
1.	Tarnopol	„Wolne Życie”**
2.	Tarnopol	„Bolszewicka Zmiana”***
3.	Brzeżany	„Czerwone Brzeżany”
4.	Zborów	„Sztandar Wolności”
5.	Buczacz	„Za Nowe Życie”
6.	Czortków	„Nowe Życie”
7.	Borszczów	„Czerwony Październik”
8.	Trembowla	„Leninowska Droga”
9.	Zbaraż	„Czerwony Zbaraż”

źródło: IPN, sygn. 179/81, k. 83; „Prawda Bolszewicka”, nr 10 z 3 VI 1941, s. 3; nr 11 z 4 VI 1941, s. 4; nr 13 z 6 VI 1941, s. 4; nr 15 z 8 VI 1941, s. 4; nr 9 z 1 VI 1941, s. 4; G. Mazur, *Z dziejów...*, s. 77.

* - tytuły podano w języku polskim

** - gazeta obwodowa

*** - gazeta wydawana przez Obwodowy i Miejski Komitet Komsomołu.

Stosunkowo szybko – już 3 października 1939 roku – ukazało się „Wolne Życie”⁸⁰. Pracą redakcji kierował przybyły z Kijowa Stepan Fedorowicz Kusznir⁸¹. Organ ten był jedynym pismem o zasięgu obwodowym do pojawienia się w centrum obwodowym „Prawdy Bolszewickiej” oraz „Bolszewickiej Zmiany” – pisma firmowanego przez Tarnopolski Komitet Obwodowy i Miejski Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży Ukrainy. Pierwszy numer ukazał się w sprzedaży 1 czerwca 1941 roku⁸². Była to prawdopodobnie jedyna gazeta komsomolska obwodu, mimo że już 20 listopada 1939 roku instalujące się w Tarnopolu kierownictwo organizacji komsomolskiej wystąpiło do KC Komsomołu Ukrainy z wnioskiem o zezwolenie na uruchomienie „Komsomolca”. Zakładano, iż pismo będzie się ukazywać 15 razy w miesiącu w nakładzie 15 tys. egzemplarzy⁸³. Prasa z dumą podkreślała ścisłą współpracę wszystkich organów obwodowych. Jedną ze wspólnych konferencji redaktorów odbyła się na krótko przed wybuchem wojny niemiecko-radzieckiej⁸⁴.

Wobec braku w bibliotekach polskich większości tytułów⁸⁵ trudno jednoznacznie określić liczbę tytułów prasowych, jakie w latach 1939-1941 ukazywały się

⁸⁰ G. Mazur, *Z dziejów sowietyzacji...*, s. 77.

⁸¹ IPN, sygn. 179/81, k. 83-85v. Stepan Fedorowicz Kusznir – ur. 1909, Ukrainiec, od 1931 r. w WKP(b), ukończył Ukraiński Komunistyczny Instytut Dziennikarstwa w Kijowie. W latach 1925-1928 kował, 1934-1937 student; 1937-1938 w redakcji kijowskiego „Komunisty”, od 1938 roku zastępca redaktora „Komsomolca Ukrainy”.

⁸² Pierwszy numer „Bolszewickiej Zmiany”, „Prawda Bolszewicka”, nr 10 z 3 VI 1941, s. 3.

⁸³ IPN, sygn. 179/84, k. 128-129.

⁸⁴ Narada redaktorów gazet obwodowych, „Prawda Bolszewicka”, nr 28 z 24 VI 1941, s. 4.

⁸⁵ W bibliotekach polskich znajdują się zachowane praktycznie w całości roczniki: „Czerwonego Sztandaru”, „Nowych Widnokręgów”, „Almanachu Literackiego” i „Prawdy Bolszewickiej”. Z pism wydawanych w języku ukraińskim dostępne są jedynie nieliczne numery „Czerwonego Sztandaru” (Włodzimierz Wołyński), „Czerwonego Sztandaru” (Przemysław), „Czerwonego Sztandaru” (Sambor), „Czerwonego Naftownika” (Borysław), „Czerwonego Przemysła” (Przemysł) i „Radzieckiej Ukrainy”

w zachodnich obwodach Ukrainy. Niemożliwa jest również weryfikacja planów wydawniczych, opracowanych w grudniu 1939 roku przez Komitety Obwodowe KP(b)U we Lwowie, Drohobyczu i Równem. Historycy ukraińscy przyjmują, iż w początkach 1940 roku na Zachodniej Ukrainie wydawano łącznie 53 tytuły o zasięgu obwodowym i rejonowym. Ich nakład w tym czasie sięgać miał 280 tysięcy egzemplarzy⁸⁶.

Kolportażem prasy w zachodnich obwodach Ukrainy, podobnie jak na obszarze całego ZSRR, zajmował się – wchodzący w skład Ludowego Komisariatu Łączności – „Sojuzpieczat” (Wsiesojuznoje Objedienie Torgowli Pieczati)⁸⁷. „Sojuzpieczat” zastąpił utworzony w końcu listopada 1918 roku „Centropieczat” – instytucję zajmującą się kolportażem prasy i rozpowszechnianiem propagandowych plakatów bolszewickich⁸⁸. W samym tylko obwodzie lwowskim do maja 1941 roku uruchomiono 216 oddziałów „Sojuzpieczati”. W 1940 roku zanotowały one 44 tysiące prenumeratorów, rok później już 172975 czytelników regularnie zamawiających prasę. „Czerwony Sztandar” z satysfakcją podkreślał, że w początku 1940 roku sprowadzano do obwodu 14200 egzemplarzy prasy centralnej i republikańskiej. W 1941 roku liczba ta wzrosła do 48185 egzemplarzy. Prasa obwodowa rozprowadzana była za pomocą prenumeraty w ilości 80270 egz. Przy Radach Wiejskich obwodu prasę rozprowadzało 1378 pracowników. Ponadto w obwodzie czynne były 692 punkty sprzedaży gazet. Dziennie do Lwowa sprowadzano 12 tysięcy egzemplarzy „Prawdy” oraz 10 tysięcy egzemplarzy „Izwesti”. Z prasy republikańskiej na Zachodniej Ukrainie pojawiać się miało codziennie 11 tysięcy „Komunisty”, 9 tysięcy „Sowieckiej Ukrainy”, 1200 egz. „Sterna” (pismo w języku żydowskim), 3700 egz. „Sputnika Agitatora”, 3000 egz. „Partijnogo Stroitelstwa”, 2600 egz. „Bolszewika” oraz 1290 egzemplarzy „Bolszewika Ukrainy”. Dostarczano także 1000 innych pism (m.in.: „Kołchoźnicy Ukrainy” i „Bezbożnika”)⁸⁹.

Aby usprawnić prenumeratę bolszewickiego słowa drukowanego zakładano, iż oprócz poczty i jej filii obowiązek ten przejmą również listonosze. W instytucjach

(Stanisławów). Znajdują się one w Bibliotece Sejmowej (Dział Zbiorów Historii Społecznej) oraz w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego. Opisy katalogowe, zob.

<http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwwwexe?BM=07&IM=04&WI=WIODZIMIERZ&NU=01&DD=2>

<http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwwwexe?BM=07&IM=04&WI=PRZEMYSLANI&NU=01&DD=1>

<http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwwwexe?BM=07&IM=04&WI=SAMBOR&NU=01&DD=1>

<http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwwwexe?BM=07&IM=04&WI=BORYSLAW&NU=01&DD=3>

<http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwwwexe?BM=07&IM=04&WI=STANISLAWO&NU=01&DD=80>

<http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwwwexe?BM=07&IM=04&WI=PRZEMYSLANI&NU=01&DD=9>

⁸⁶ W.R. Kowaluk, *Kulturologiczni ta duchowni aspekty „radianizacji” Zachidnoji Ukrainy (1939-1941)*, „Ukrainskyj Istorycznyj Żurnał” 1993, nr 2-3, s. 9. Zob. też. W.D. Pelt, *Priedwojennaja sowietskaja pieczat (1937-1941)*, Moskwa 1974, s. 83.

⁸⁷ B. Gogol, dz. cyt., s. 30.

⁸⁸ A. Leinwald, *Sztuka w służbie utopii. O funkcjach politycznych i propagandowych sztuk plastycznych w Rosji Radzieckiej lat 1917-1922*, Warszawa 1998, s. 61.

⁸⁹ *Cyfry i fakty*, „Czerwony Sztandar”, nr 104 z 5 V 1941, s. 3.

oraz zakładach pracy i fabrykach do kontaktów z Sojuzpieczatem wyznaczano specjalnego pracownika, tzw. społecznego kolportera prasy⁹⁰.

Działalność propagandową okupanta sowieckiego próbował przybliżyć emigracji polskiej ukazujący się we Francji „Głos Polski”. Artykuły w formie felietonu „Listy z kraju” poruszały głównie problem kolaboracji na obszarze Zachodniej Ukrainy. Ponadto redakcja – jak utrzymywano – była w posiadaniu wybranych numerów „Głosu Radzieckiego” z Kijowa⁹¹. „Głos Polski” krytycznie ocenił współpracę grupy Polaków i Ukraińców z bolszewikami, zaliczając do czołowych kolaborantów Wandę Wasilewską⁹², Stanisława Jerzego Leca, Władysława Broniewskiego, Aleksandra Wata i Aleksandra Dana⁹³.

Ostrej krytyce poddano także wszelkie czasopisma, służące za trybunę sowieckiej propagandy. „Krokodyl na Zachodniej Ukrainie” uznano za „pismo satyryczno-polityczno-pornograficzne”. W trakcie kampanii wyborczej miało ono być dostępne – obok „Wilnej Ukrainy” i „Czerwonego Prapora” m.in. w Stanisławowie⁹⁴. Negatywnie oceniono również gazetę „Wolna Praca” (Łuck) i „Wolne Życie” (Tarnopol)⁹⁵.

Po zakończeniu budowy struktur administracyjno-partyjnych na zajęтым obszarze, władze sowieckie dokonały również podsumowania pierwszego okresu działalności propagandowej. Za jedno z podstawowych osiągnięć w tej dziedzinie, uznano dotarcie z drukowanym słowem do miejsc, które w okresie Drugiej Rzeczypospolitej były całkowicie odizolowane od jakichkolwiek informacji.

„Olbrzymią rolę prasy w dziele budownictwa socjalizmu potrafimy ocenić w całej rozciągłości dopiero teraz, gdy zdarzenia historycznej wiary pozwoliły nam stać się ich czynnymi współtwórcami. Prasa radziecka jest głównym narzędziem propagandy marksizmu-leninizmu. Jest ona doskonałym zwierciadłem różnorodnego i bogatego życia radzieckiego. Wychowawcze bowiem znaczenie prasy polega nie tylko na pokazaniu czytelnikom zwycięskich wyników ich pracy, ale w różnym stopniu na bezustannem, czujnym i niezmordowanym oświetlaniu wszystkich zagadnień życia zbiorowego”⁹⁶.

⁹⁰ Duże zainteresowanie prasą radziecką, „Czerwony Sztandar”, nr 76 z 23 XII 1939, s. 4.

⁹¹ Studium prasy sowieckiej było od 1940 roku prowadzone przez II Oddział Sztabu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Zob. A. Peplowski, *Wywiad Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie 1939-1945*, Warszawa 1995, s. 62.

⁹² Z okupacji sowieckiej według kijowskiego „Głosu Radzieckiego”, „Głos Polski” (Paryż), nr 28 z 27 XII 1939, s. 4.

⁹³ Chmura smutku i nudy unosi się nad miastem. Życie „kulturalne” we Lwowie, „Głos Polski”, nr 44 z 12 I 1940, s. 2.

⁹⁴ Tadeusz M., *Listy z kraju. Jak sowieży chcą zbolszewizować Małopolskę Wschodnią*, „Głos Polski”, nr 6 z 3 XII 1939, s. 2.

⁹⁵ Chmura smutku..., „Głos Polski”, nr 44 z 12 I 1940, s. 2. Por. A. Ciołkosz, dz. cyt., s. 122-123.

⁹⁶ Prasa – wychowawcą mas, „Czerwony Sztandar”, nr 88 z 8 I 1940, s. 1.

Summary

The Soviet press over West Ukraine in 1939-1941

The gutter press, published by the Soviet authorities over south-eastern territory of the 2nd Republic of Poland annexed to the USSR, was the basic tool used for communist indoctrination. The assumptions concerning issuing and distribution of local press appeared, from the beginning of occupation, in the activities directed against the citizens of the Second Republic of Poland. Among the titles discussed, most of them were newspapers issued in the Ukrainian language. Rare Polish-language newspapers were represented by continuously issued, during the occupation, Lvov's "Red Banner" and periodicals aspiring to the name of social and literary newspapers: "Literary Almanac" and "New Horizons".

Резюме

Советская пресса на Западной Украине в 1939 – 1941 гг.

Издававшаяся советскими властями на юго – восточных землях II Речи Посполитой, присоединенных к СССР рептильная пресса, была основным орудием коммунистической пропаганды. С начала оккупации, среди действий направленных против граждан РП оказались положения, касающиеся выдачи и распространения местной прессы. Среди обсуждаемых названий преобладали газеты на украинском языке. Среди небольшого количества польскоязычных газет стоит перечислить львовский «Czerwony sztandar», издававшийся непрерывно во время оккупации, периодические издания, притязавшие на звание общественно – литературных изданий: «Almanach literacki» и «Nowe Widnokreği».

